

TB

02565

HET ONBEPAAALDE IN DE TAAL
EN IN DE TAALKUNDE.

R E D E

UITGESPROKEN OP DEN DIES
NATALIS DER VRIJE UNIVER-
SITEIT, 21 OCTOBER 1929,

DOOR

Dr. H. J. POS

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

N. V. SWETS & ZEITLINGER — AMSTERDAM
1929

Nr. f. 20

N.f. 20.

HET ONBEPAAALDE IN DE TAAL
EN IN DE TAALKUNDE.

R E D E

UITGESPROKEN OP DEN DIES
NATALIS DER VRIJE UNIVER-
SITEIT, 21 OCTOBER 1929,

DOOR

Dr. H. J. POS

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

N. V. SWETS & ZEITLINGER — AMSTERDAM
1929

M^{rs}

Dr. H. J.

Het onbepaalde in de taal en in de taal kunde

Deus des Statutu 1866. 21 Oct 1929

Amsterdam, 1929

N.f. 20.

HET ONBEPAAALDE IN DE TAAL
EN IN DE TAALKUNDE.

REDE

UITGESPROKEN OP DEN DIES
NATALIS DER VRIJE UNIVER-
SITEIT, 21 OCTOBER 1929,

DOOR

Dr. H. J. POS

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT
DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

N. V. SWETS & ZEITLINGER — AMSTERDAM

1929

Mijne Heeren Directeuren, Curatoren, Professoren.

Geachte Toehoorders.

Een veelgenoemd kenmerk van de ontwikkeling der wetenschappen, de specialiseering, bepaalt ook de taalwetenschap der laatste honderd jaar. Haar beoefenaars van heden hebben ieder hun onderscheiden taalgebieden, taalperioden of zelfs dialecten. Zij zijn phonetici, morphologen of syntactici. Orienteeren zij zich soms ruimer, dan blijft de horizon toch binnen taalgroepen of deelen der grammatica; daarachter worden andere groepen en aansluitende deelen bij name geweten, soortverwant, maar onbekend. Zulk weten is niet zonder werking. Of een verschijnsel van mijn gebied ook voorkomt op uw gebied, durf ik, op het uwe onbevoegd, niet uitmaken. Ik moet het u vragen, maar eerst moet gij dan weer mij laten uitleggen, hoe dat verschijnsel is op mijn gebied. Voor de specialiseering ligt het soortverwante naast en buiten elkander. Zelfs die gemeenschappelijke begrippen schijnen soms te ontbreken, door middel waarvan over en weer verstandhouding zou kunnen worden gesticht.

*Specialiseering en
Synthese.*

Dit laatste is overdreven en niettemin juist. Gaat in werkelijkheid de specialiseering niet zoo ver, zoo blijkt alleen, dat zij slechts één, niet hêt kenmerk van den toestand der wetenschappen is. Het isolement, waarover men zich onder beoefenaars van verschillende taalgebieden beklagen mag, is zeker geringer dan dat tusschen degenen, die die talen spreken. En de vraag, of dit-verschijnsel-hier ook ginder voorkomt, is synthetisch, zij vereenigt het in werkelijkheid geïsoleerde. Dat de specialiseering geen volledige isoleering is, blijkt wel daaruit, dat zij door de taalvergelijking, dat is de synthese van het verscheidene, is in het leven geroepen.

Zoo is specialiseering wel een kenmerk der tegenwoordige taalkunde, maar een van den buitenkant. Het woord zegt alleen, dat zekere richting in het onderzoek meer nadruk gekregen heeft dan vroeger; het zegt niet, hoe bij dat verschil de continuïteit bewaard bleef, die het vroegere en het nieuwe tot één wetenschap verbindt. Vraagt men om dat laatste, zoo blijkt specialiseering begeleid door een streven naar eenheid, dat in gelijke mate steeg als zijn tegengestelde, de verdeeling van den arbeid, de isoleering van de arbeiders der wetenschap. Ik waag te meenen, dat deze gezel der verdeeling niet enkel in de taalwetenschap optreedt. Als drang naar synthese vertoont hij zich in allerlei gestalten. Vooreerst is in alle geesteswetenschappen komen te vervallen de isoleering, waarmee een oudere tijd het voorbeeldige van het historische afzonderde als een omlijnd gebied daarbinnen. Het model van taal is voor ons niet meer Latijn of Grieksch, met name niet meer Latijn of Grieksch van een bepaalde periode, het voorbeeld van geschiedenis niet meer de Oudheid, of zelfs een bepaalde periode daarbinnen, het model van wijsgeerig denken niet meer Plato of Aristoteles. De opheffing van deze isoleeringen bracht, doorwerkend, de verhouding tusschen de wetenschappen zelf in beweging. Het effect was een synthetische doordringing van deze onderling als nooit tevoren gekend en wel onderscheiden van die aanvankelijke ongedifferentieerdheid, waaruit in de Oudheid de verdeeling der vakgebieden ontsproten is. Vóór deze verstrengeling waren de vakgebieden als met tusschenruimten naast elkander gelegerd. Stond tegenover die zakelijke afgescheidenheid, dat meer dan thans één persoon verschillende gebieden bestreek, zulk polyhistorisme, soms universalisme, herinnert toch meer aan antieke ongedifferentieerdheid dan aan de moderne interpenetratie, die uitwendig met verdeeling van arbeid samengaat.

In het begin der negentiende eeuw werd geschiedenis, tot zoolang geschiedenis van menschen en volken, uitgebreid tot geschiedenis van talen, godsdiensten, van recht en zede. Werd hierdoor de taal voortaan object der geschiedwetenschap of bleef zij onder de taalwetenschap? Indien al het laatste, dan

had taal-wetenschap toch een nieuwe bepaaldheid verworven; zij was een historische wetenschap gebleken. Twee tot dusver wel onderscheiden vakken, grammatica en historie, hadden naar elkaar toeschuivend, een gemeenschappelijk grensvlak gevonden. En de beweging in de verhouding der vakken stond hierbij niet stil. Zij vulde niet slechts leege ruimten, zij veroorzaakte botsingen en grensgeschillen, overdelving, ver-slinding soms van het eene vak door het andere. In dezen toestand bevindt zich met name de taalwetenschap. Zij is ver weg van de ordelijke en bescheiden situatie, die ze in het encyclopedisch geheel eertijds innam. De taalgeschiedenis, taal en geschiedenis tegelijk, verschaft aanwijzingen aan de prehistorie, ook aan de historie zelf bewijst zij diensten. Nog in andere richtingen is de taal belangrijk geworden : zij levert materiaal aan psychologie en sociologie, nieuwe wetenschappen, die bestemd heeten om harerzijds de taalverschijnselen te helpen begrijpen naar psychologische en sociologische methode. Vooral die wederzijdsche verbanden zijn het, die de indeeling in vaste gebieden naar overzichtelijk schema bemoeilijken. Die moeilijkheid ligt voor oogen in het veelvuldig spreken van de methode der eene, die op het materiaal der andere wetenschap wordt toegepast. De taalwetenschap heeft een statistische methode, die aan de wiskunde, een historische, die aan de geschiedenis, een sociologische, die aan de sociologie haar gezichtspunten ontleent, en waarvoor ze aan die vakken zelf schuldig is, het resultaat te deelen. Voeg daarbij nog die toenamen van methoden, welke niet uit een wetenschap met welomschreven object, maar uit een wijsgeerige bewerking der wetenschappen stammen, de kritische, de phaenomenologische, de speculatieve. ¹⁾ Zoo onoverzichtelijk die stand van zake zijn moge, zoo verwarrend de vele dimensies van het onderzoek eener zelfde zaak op den toeschouwer werken, hun eenheid ligt in één-zelfden, bedrijvigen geest, die overal iets onderneemt waar hij ruimte ziet, die telkens poogt het afgelegenste in verband te zetten, het gescheidenste te verbinden, die experimenteert zonder grens en zonder weerga en dien ik het best als synthetisch meen te bestempelen.

Belangwekkender, minder wanordelijk ook, schijnen de werken van dien synthetischen geest binnen de vakgebieden zelf. Daar laat zich in concreto zijn activiteit waarnemen. Gevolg juist van die op het concrete gerichte en alleen daarom bekommerde werkzaamheid is de naar buiten tredende onordelijkheid der begrenzingen, die als onbedoeld gevolg uit den welompaalden arbeid even hulpeloos in de ruimte zich uitgiet als de lichaamsbewegingen van een geconcentreerd mensch in een drukke straat.

Voorbeelden van synthetische methode in de taalkunde.

Vervolgen wij den synthetischen geest aan eenige voorbeelden binnen de taalkunde. Onze oudere grammatica, gebouwd op de Latijnsche, kende, overeenkomstig de structuur van het Latijn, vaste, wel onderscheiden schemas, de grammatische begrippen. Deze hadden tweeërlei deugd: alle verschijnselen der zinsontledingen pasten erin, terwijl de onderlinge afstand der schemas zelf de herkenbaarheid en beheerschaarheid der verschijnselen waarborgde. Geen overgang tusschen de substantieele vastheid van groepen als rededeelen, naamvallen, wijzen, personen. Indien zekere verschijnselen tegen die welonderscheidenheid ingingen, waren zij uitzonderingen. Deze bevestigden den regel, in pregnanteren zin dan het in halven ernst werd bedoeld. Immers de uitzondering was meer én minder dan bevestiger van den regel, zij was draagster, wil men, slaaf of slachtoffer van de vastheid van den regel, zij werd uitzondering *verklaard*, opdat de regel van haar geen schade zou hebben. Want het feit, dat uitzondering verklaard wordt, is even, niet minder feitelijk dan de feiten, die den regel dragen. Draagt zulk een feit niet rechtstreeks den regel vanwege de blijkende onevenkomstigheid met andere feiten, dan wordt het afzonderlijk gezet, uitgezonderd en komt door dien titel zelf den regel toch nog te dragen. De naam uitzondering, betreffend alsnog, in tweeder instantie het afgezonderde feit op den regel maakt in dien zin waar, dat de uitzondering den regel steunt. Al steunend is zij echter tevens een bedreiging voor den regel en met gelijk recht kan beweerd, dat de regel als uitzondering van haarzelf de uitzondering steunt.

Nemen wij nu een geval, waarin synthetische beschouwing voor de uitzondering, die den regel al weigerend steunt, iets beters in de plaats gaf. In het Grieksch hebben meervouden van naamwoorden meervouden van werkwoorden bij zich, met uitzondering van het onzijdig meervoud: dit heeft het werkwoord in het enkelvoud. Zoolang nu meervoud en enkelvoud als soorten van eenzelfde bepaaldheid (getal) onderscheiden blijven, is deze regel met haar uitzondering niet te rijmen, wel te constateeren. Dit constateeren geschiedt dan echter ten koste van overeenstemming tusschen regel en uitzondering, waardoor de uitzondering verdwijnen zou. Verdwijnen doet zij werkelijk, indien, maar ook niet voordat in dit geval een meervoud niet onderscheiden van een enkelvoud, maar daarmee verbonden, één daarmee is. Dat dit zoo is ontdekte JOHANNES SCHMIDT²⁾: het meervoud onzijdig *is* een vrouwelijk enkelvoud, dat als meervoud bij onzijdige enkelvouden optreedt. De regel is nu gered: bij een enkelvoud een enkelvoud, wat ook zoo zijn moet, wil enkelvoud bij naamwoord en werkwoord hetzelfde beteekenen. Dit behoud van den regel was echter slechts mogelijk op voorwaarde, dat *in zeker geval* een meervoud een enkelvoud is. Wel zijn de onzijdige meervouden ook meervouden, namelijk van een bijbehorend onzijdig enkelvoud; tegelijk zijn zij echter enkelvouden, namelijk wat het bijbehorend werkwoord aangaat. Deze oplossing had anders kunnen zijn, indien de bepaaldheid van het onderhavige materiaal haar niet de voorkeur gaf: ook het enkelvoudig werkwoord, dat het onzijdig meervoud begeleidt, kon een meervoud zijn van oorsprong. In dat geval bleef het onzijdig meervoud een meervoud en dan zou *bij het werkwoord* in een bepaald geval een enkelvoud een meervoud zijn. Nu zijn bij het werkwoord enkel- en meervoud van geval tot geval zoo welonderscheiden, dat tot voorkeur voor die overeenstemming geen grond is.

In deze ééne vondst, die niet verder reikt dan een welomschreven bepaaldheid van het Grieksch, ligt een vruchtbare algemeenheid: het eene der twee onderscheidenen, met welker hulp oneenstemmigheid ontdekt wordt, is zelf in een bepaald geval met het andere één geweest: een enkelvoud is

a. *het Grieksche
onzijdig meervoud*

een meervoud geworden. Nu staat de vraag open: zijn er andere gevallen, waarin het een het ander werd; zijn die gevallen misschien de oplossing der oneenstemmigheid tusschen regel en uitzondering van geval tot geval?

b. rededeelen

Voorbeelden van zulke overgangen zijn met name bij de rededeelen van tweeden rang te vinden. Er zijn bijwoorden, die voorzetsels geworden zijn, er zijn voorzetsels, die nu voegwoorden zijn, er zijn woorden, die nu eens voorzetsel, dan bijwoord, dan weer voegwoord zijn in eenzelfde toestand der taal. (De wagen staat *voor*, het paard *voor* den wagen, het loopt *voor* men erop verdacht is). En de vraag sluit zich aan: zijn zulke overgangen aparte gevallen — hierin ritselt een tegenstrijdigheid — die na de vaststelling van het welonderscheidene worden vermeld, beteekent die latere vermelding, dat zij het vooropgestelde schema niet beroeren, wijl zelf daardoor eerst mogelijk gemaakt, of hebben zij als even feitelijk en gelijktijdig met die schemas gegeven, misschien als eigenschappen daarvan, ook beteekenis voor deze zelf? Deze wendingen hebben de grondvraag tot spil: wat beteekenen de gevallen voor dat waarvan zij geval zijn? Heeft een schema eigen bepaaldheid, die niet tegelijk bepaaldheid zijner gevallen is en omgekeerd? Kortom, wat is de verhouding in de taalkunde tusschen begrip en geval? Deze vraag zal blijken dezelfde te zijn als die naar de functie van het onbepaalde in de taalkunde. Daarop vooruitlopend mag ik dit het onderwerp noemen, waaraan ik eenige beschouwingen wil wijden, en wel in drie etappen: het onbepaalde als uitdrukking in de taal, als begrip in de taalkunde, als functie in onzen geest.

Alvorens mij hierin te begeben, buig ik nog eenmaal terug naar voorbeelden. De verhouding van geval en begrip is zóó fundamenteel, dat haar bespreking zelf in die betrekking bevangen moet blijven: alleen aan een geval van geval en begrip kan het begrip hiervan worden ontstoken. Ik ben ook dankbaar, dat ik deze zaak aanleunend tegen het bepaalde geval der taalkunde mág behandelen. Of men in nog strenger algemeenheid haar kan behandelen, zoo misschien, dat men van alle bepaaldheid afziet, waag ik hier niet te beoordeelen. Mijn vraagstelling, ontspruitend uit de moeiten der linguïstische

begripsvorming, kan niet enkel een bijdrage tot de logica zijn, zij dient uitteraard ook de taalwetenschap en behoort tot geen van die beide gebieden alleen.

Het Grieksch heeft aan zijn werkwoord een welgeleed systeem van vormen gegeven. Naast persoon en wijs worden daarin de tijden als heden toekomst, verleden gemarkeerd en binnen die hoofdgroepen zijn er nog onderdeelingen als voltooid verleden, voltooid toekomstig enz. Werkwoord aan werkwoord laat zich naar vasten regel in al die tijdvormen kleeden. Wat is er dan tegen, om alle stammen achtereenvolgens met alle beschikbare uitgangen te voorzien? Brengt deze handeling niet de ware gestalte der Grieksche werkwoordvormen, zoo als zij zijn, te voorschijn? Het was eerlang bekend, dat dit vanzelfsprekende niet uitkomt. Dat van bepaalde werkwoorden zekere tijden niet voorkomen, wordt met behulp van een lexikon gemakkelijk opgemerkt, maar blijft allicht zonder consequentie. Men vat het eer op als toevallig ontbreken dan als iets anders, zoolang de geldigheid van bovengenoemden regel voorop en vast staat en niet wordt beroerd door eenige achteraf vermelde instantie van wat onder dien regel valt. Een vorm toevallig ontbrekend noemen is hem uitzonderen en in die uitzondering hem laten dienen ter schraging van den regel.

c. de Grieksche
tijdsaspecten

Zoo geeft de eenmaal opgemerkte afwezigheid van bepaalde tijden van een werkwoord geen enkelen stoot tot nieuw inzicht, zoolang te goeder trouw wordt aangenomen, dat die afwezigheid schijn is. Voor deze aanname te goeder trouw is bij talen, waarvan weinig documenten bewaard zijn, steeds ruimte. De vorm, die ontbreekt, kan *slechts ons* ontbreken; de onbepaaldheid van dit kunnen maakt niemand onrustig, die te goeder trouw is. Reeds deze houding beteekent iets voor ons probleem.

Een vorm, dien men naar het paradigma afleidt en nergens vindt, toevallig afwezig verklaren is het paradigma voortrekken bij de gegevens en het verschil tusschen begrip en geval voor dit keer laten samenvallen, of wil men, doen alsof het begrip van een mogelijke taalvorm reeds het voorkomen daarvan is. Daardoor, dat wij dien vorm afleiden, is hij er

ook, in dat afleiden zelf. In deze onbedoelde argeloosheid blijft niet ligt bevangen wie met een taal te doen heeft, welke niet de zijne is. Wel kan men steeds volhouden, dat de vorm, dien wij uit den regel afleiden en toch nergens aantreffen, er had kunnen wezen, er misschien buiten ons weten wel is.

Gaat het om onze eigen taal, dan is er naiveteit noodig voor de tegenovergestelde houding. Hier wordt de vorm, dien wij afleiden en die niet voorkomt, terstond geremd door ons eigen gevoel van het verschil tusschen hoe men spreekt en hoe wij op dit oogenblik spreken. Althans wordt hij, door anderen opgevangen, tegengehouden of veroordeeld, of niet-bestaand *verklaard*, terwijl wij in dit geval toch vrij blijven, ons te houden aan wat wij zelf voortbrengen, en niets meer voor de hand ligt, dan op eigen risico hem in te voeren. Daarom is in onze eigen taal de verhouding tusschen geval en begrip subtieler dan in een taal die dood is, en waarin wij niet zelf werkend kunnen optreden. Ook is in ons eigen geval die verhouding niet zoozeer een zaak van kennis, dan van handelen: de overeenstemming tusschen regel en geval is aanwezig en gewaarborgd, wanneer wij zelf naar een regel een vorm tot stand brengen (nieuwe afleidingen, neologismen, kunsttalen).

Nu terzake van het Grieksche werkwoord. Toevallige afwezigheid van sommige tijden moge misschien voorkomen bij een werkwoord als *παιδεύω* dat, hoewel paradigma, niet zooveel in de litteratuur optreedt. Anders wordt het bij *ῥάω*. En toekomstige tijd * *ῥάσω* ontbreekt niet maar, er treedt een overeenkomstige vorm van een ander werkwoord voor op, het futurum *ῥψμαι*, een werkwoord, dat op zijn beurt den tegenwoordigen tijd mist en daarvoor van *ῥάω* het praesens geleend krijgt. Gelijk bekend doet zich dit verschijnsel juist bij zeer gebruikelijke werkwoorden voor. Zonder meer statisch opgevat, geeft dit nog niets te denken, uitzonderingen (onbepaald gelaten of ze oud of nieuw, frequent of zeldzaam zijn), steunen den regel, de tijdsvormen strekken zich over alle werkwoorden uit, een Grieksch werkwoord wordt zonder deze onbepaalbaar. Verzetten sommige werkwoorden zich daartegen, dan verzétten zij zich ook slechts daartegen: zij

blijven werkwoorden, al zijn zij niet, zooals zij volgens den regel moesten zijn. Dat elk anders kunnen of hebben kunnen of moeten zijn onbepaaldheid van het betreffende is en daarom onbevredigend voor ons kennen, hoeft in bovengenoemde redeneering niet te worden beseft. Er is een tevredenheid met het oneenstemmige, die te vaster sluimert, naarmate zij zich in de werkelijkheid beter handhaaft. Verzet daartegen kan alleen komen uit den synthetischen geest. De regel van gevallen, die blijkt niet regel van alle gevallen te zijn, zondert zich van zijn eigen gevallen af en komt daartegenover te staan. Voortaan zijn er afzonderlijk verschijnselen en een regel daarvan, die niet aller regel is: onbevredigende oneenstemmigheid.

Men kent de oplossing voor het geval der tijden van het Grieksche werkwoord: de ontdekking der zgn. Aktionsarten³). De geleding in tijden strijkt niet over iederen werkwoordsstam, onafhankelijk van wat deze zelf is; al naar dat zijn beteekenis het toelaat, valt het tijdenschema van het eene werkwoord in de richting van het verleden, van het andere in de richting der toekomst, van een derde in alle richtingen volledig uit. 'Ορώ verdroeg, vanwege het tijdselement, dat in de beteekenis van den stam lag, geen tijdsvorm der toekomst, ὄψομαι geen tegenwoordigen tijd enz. Niet anders, wanneer zich een aantal oude en zeer gebruikelijke adjectieven onttrekken aan het schema der comparatie: ἀγαθός verdroeg niet de relativiteit van een vergrootenden en overtreffenden ἀμείνων niet de positiviteit van den stellenden, ἀριστος alleen den vorm van den overtreffenden trap. Samen zijn ze elkanders trappen van vergelijking.

Naast de ontdekking van het onzijdig meervoud, dat een vrouwelijk enkelvoud is, schijnt die der Aktionsarten en de verklaring van het suppletieverschijnsel tot het methodisch meest vruchtbare en illustratieve der synthetische taalkunde te behooren op het gebied van het Grieksch. Daarom moet het loonend zijn, de eenheid uit die beide vondsten afzonderlijk te voorschijn te halen. Laat men het concrete in de gevallen ὅραω en ἀγαθός en het Grieksche neutrum terzijde, zoo komt de beweging van den geest, die in den overgang van regel-uitzondering naar de oplossing van

beider oneenstemmigheid lag, aan het licht. De geleding in tijdsvormen blijkt geen toevoeging aan den werkwoordsstam, *onafhankelijk* van wat die stam is; zij is een eigenschap, die afhangt van wat ieder werkwoord aan tijdsaspecten uit zichzelf meebrengt; al wat werkwoord is, heeft dan ook niet dit overeenkomstige, dat er naar gelijken regel tijden van te vormen zijn. Dit apriori was te onbepaald. Van dit onovereenkomstig gedrag in al wat werkwoord is, bestaat wel een regel, die mede bepaald wordt door de beteekenis van iederen stam. Zoo treedt in plaats van regelloosheid van het soms niet, soms wel volledig-zijn der geleding in tijden een omvattender regel, die dat : soms niet, soms wel omsluitend relativeert, en dit is de beteekenis van het begrip Aktionsart. Ook deze ontdekking is synthetisch: het tot dusver onverbondene, de beteekenis van den werkwoordstam en het schema der tijden zijn in verband gezet en deze samen, niet een ervan, maken den regel uit, die het onbevredigende naast elkaar staan van werkwoorden met „regelmatige en onregelmatige stamtijden” vervangt. Wel is hiermee de vooropgestelde, welgevulde vastheid van het schema der tijden teruggenomen terwille van een regel, die ook de onbegrijpelijke afwijking van een andere omsluit. Niet anders wordt de vooropgestelde vastheid van het onderscheid in enkelvoud en meervoud teruggenomen terwille van het geval, waarin een meervoud een enkelvoud is.

Synthesis maakt de gescheiden schemas, die zij aanvankelijk opstelt, achteraf weer los uit hun binding aan dat wat ze ordenen en verbindt ze met elkaar. Het op zichzelf staan der schemas is voor een nieuw inzicht onbepaaldheid, die overwonnen moet worden, nadat eerst door middel van die schemas de onbepaaldheid van het gebied der taal zelf overwonnen is. Deze beweging staat stil voor geen enkele begrenzing der statische schematiek. Zij zoekt in het welgelede systeem van het Grieksche werkwoord nieuw relief te brengen door de vraag : indien de geleding in tijdsvormen niet ongevoelig geweest is voor verschillen in de beteekenis der stammen, zal dit bij persoonsuitgangen en wijzen anders zijn ? Indien, zooals FRAENKEL⁴⁾ heeft aangetoond, werkwoordelijke

o-stammen veelal begonnen zijn als aoristi, kunnen dan werkwoorden niet evenzeer als gebiedende wijs, als deelwoord, als optativus zijn ontsproten? En wat beteekent het voor den imperatief, het deelwoord, den optatief, dat het met die werkwoorden zoo is toegegaan? Vanuit deze vraagstelling hebben MEILLET en anderen de vooropstelling van den indicatief gecritiseerd ⁵⁾, opmerkend dat de imperatief de *primaire modus* geweest is, wat in zekere talen ook door de morfologie wordt gesuggereerd. HJELMSLEV, in zijn *Principes de grammaire générale* ⁶⁾ dit overnemend zegt voorzichtig en ietwat vaag, dat in eenige talen althans de imperatief „de wezenlijke vorm van het werkwoord is”. Onjuist is, wat hij daarop laat volgen, dat de Deensche grammaticus PEDER SYV de eerste geweest zou zijn, die den imperatief aan het hoofd van het werkwoord plaatste. Dit komt in de zestiende eeuw reeds voor in SCALIGER de *causis linguae latinae*. ⁷⁾ Geen winst is het echter, om het HJELMSLEV den imperatief even absoluut aan het hoofd der wijzen te stellen als in de traditioneele grammatica de indicatief gestaan heeft. De morfologie pleit *somtijds* voor dien eersten rang, maar een tweede, scherpere synthesis levert de tegeninstantie: laat de beteekenis van den imperatief wel toe, dat hij zich met iederen werkwoordstam verbindt? Indien zekere stammen primair zijn aangewezen op een bepaalden tijdsvorm, zoo zullen wel niet alle stammen evenzeer op een imperatief zijn aangewezen, maar sommige wel op een indicatief, andere op een optatief, zoodat juist de strenge toepassing van het synthetisch gezichtspunt een aantal gevallen met primairen indicatief uit de algemeene critiek redt. ⁸⁾

Dat de ontdekking van een affiniteit tusschen flectievorm en stambeteekenis begonnen is bij den tijdsvorm, zal wel komen, doordat bij deze de onregelmatigheid zoo in het oog springt. Fijnere observatie zal noodig zijn, om b.v. den oorsprong, of althans het oorsprongsgebied van optatief en andere modi te vinden of te vermoeden. Het materiaal, dat daartoe op grond van de methodische suggestie den doorslag zou kunnen geven, is nog niet bijeen. Wel hebben reeds WACKERNAGEL ⁹⁾ en MORRIS ¹⁰⁾ soortgelijke onderzoekingen bij de Latijnsche naamvallen geentameerd.

*De synthese en haar
onbepaalde vorm.*

Wat is nu de methodische kern dezer vraagstellingen? Vooreerst dit, dat het begrip soms te onbepaald is voor zijn gevallen en daardoor dreigt los van hen te komen staan. Nemen we b.v. aan, dat de tijdsvorm *futurum* bij zijn ontstaan in de taal reeds dat was, wat hij is als lid van het werkwoordelijk systeem van het klassieke Grieksch, dan hebben wij wel het voordeel, van dit niet te hoeven onderzoeken, maar ook het nadeel der onverbondenheid van den *futurum*-vorm met al, datgene waarvan hij het in de taalgeschiedenis geweest en geworden is. Liever zullen we er op rekenen, dat deze vorm bij zijn optreden in de taal nauwer verbonden was met dat, waaraan hij optrad dan hij later, in de klassieke periode, verbonden was met al die werkwoorden, waarvan hij toen vrijwel naar willekeur kon worden gevormd.

Een gebiedende wijs kan wel oorspronkelijk meer verbreid geweest zijn dan in historischen tijd, daar hij misschien ook iets anders beteekend heeft, toen hij nog een specifieke affiniteit tot bepaalde werkwoorden had. Doordat wij die werkwoorden en dat verband niet kunnen aanwijzen, heft de onbepaaldheid van het een de mogelijkheid van het ander vrijwel op, maar dit plus en min is samen toch meer dan de al te positieve, en daardoor onbepaalde, aanname, dat de imperatief als taalvorm geen functie zou zijn van de werkwoorden, waaraan hij achtereenvolgens is opgetreden.

Den optatief heeft men van *modus des wenshens* tot *modus der mogelijkheid* laten worden en andersom. De discussie hierover tusschen DELBRÜCK, MÜTZBAUER, LATTMANN¹¹⁾ gevoerd, hoeft hier niet herhaald; slechts mag de vraag gesteld, of er niet grond is, den wenshenden zin als lateren te beschouwen, wijl een wenshende beteekenis zich misschien aanvankelijk met vele werkwoorden niet verdroeg, een beteekenis van mogelijkheid vrijwel met alle. Ook hier de tegeninstantie, dat hij in oorsprong iets anders geweest kan zijn dan in ontplooiing en dat bij onbekendheid van dien oorsprong zijn eerste beteekenis onbekend blijft. Wij begrenzen uit voorzichtigheid de onbepaalde gelding van een historisch gegeven beteekenis, bij gebrek aan gegevens geschiedt die begrenzing met het onbepaalde.

Ziehier de abstracte formuleering van het beginsel, waarop deze overwegingen mij schijnen te rusten: taalkundige begrippen zijn niet anders dan hun gevallen, voorzoover deze, behalve meerderlei, ook één zijn. Daar in de taal geen geval alleen geval is van zijn begrip, verandert met ieder nieuw geval de zich bestendigende eenheid van het begrip. Wij merken die verandering soms niet anders op dan hierin, dat er nog een geval bijkomt. Bij dit minimum van verandering heet het begrip niet te veranderen. Soms brengt het nieuwe geval zooveel verandering, dat wij het afzonderen en stellen tegenover de eenheid van zijn begrip, dan is er sprake van uitzondering. Wij achten dan de eenheid bestendig en opgeheven. Dan is de eenheid van geval en begrip verbroken en er is onbepaaldheid van het begrip tegenover de bepaaldheid van zijn gevallen of omgekeerd. Dit is oneenstemmigheid tusschen geval en begrip, welker constateering mogelijk is zonder dat het oneenstemmige daarin wordt opgemerkt. Synthetische methode tracht steeds en overal de eenheid van begrip en geval te herstellen.

In de begripsvorming van onze talen treedt het onbepaalde expliciet op als onbepaald voornaamwoord, onbepaald bijwoord en als onbepaalde wijs van het werkwoord. Afgezonderd van andere vormen, staan deze niet zonder verwanten. Zoo heeft het Grieksch de eigenaardigheid, het onbepaald voornaamwoord van het vragende slechts door een accent te onderscheiden. Deze overeenkomst behelst een aanwijzing van verband tusschen vraag en onbepaalde bewering. KRETSCHMER heeft den vragenden zin vanuit dat verband als onbepaalde bewering geduid.¹²⁾

Hier wenden we ons naar een anderen verwant van het onbepaalde voornaamwoord, het aanwijzende. Op den eersten aanblik staan *deze, dit* eenerzijds, *iets, iemand* anderzijds als uitersten van bepaaldheid en onbepaaldheid tegenover elkander. Deze tegenstelling verbergt echter hun verwantschap, die bij synthetische beschouwing terstond aan den dag treedt. Dat *deze, dit, hier, nu* ver zijn van volkomen bepaaldheid blijkt niet, zoolang ze geïsoleerd in een bepaald geval worden ge-

Het onbepaalde in de taal.

a. indefinitum en demonstrativum.

bruikt, terstond echter, als men die gevallen van gebruik vasthoudt, te samen stelt en met elkaar vergelijkt.

Wat achtereenvolgens voor mijzelf en gelijktijdig voor mij en anderen de aanwijzende voornaamwoorden beteekenen, varieert zoo onbegrensd, dat, als wij uit dat gebruik eerst moesten opmaken wat ze beteekenen, in stee van ze zelf te gebruiken, wij als resultaat een onbegrensde variatie zouden vinden in dat, waarnaar zij heenwijzen, wat neerkomt op een hoogen graad van onbepaaldheid. Reeds in abstracto is *dit* geen naam voor zichzelf, maar voor iets anders, in concreto is dat andere telkens verschillend. Inderdaad is, om het onbepaald te zeggen, *dit* nu eens *dit* en dan weer *dat* en *dit* en *dat* die ik daar gebruik staan zelf voor een onbegrensde variatie van bepalingen, die wij vanzelf niet kunnen noemen, zoolang we in onbepaalden vorm over *dit* en *dat* spreken. Bij geen naamwoord, dat als soortnaam optreedt, is de variatie zoo groot. Ook het woord *ding*, *voorwerp*, van alle soortnamen het onbepaalde *iets* het meest nabijkomend, is in 't gebruik niet van zoo onbegrensde toepassing als *dit* en *dat*.

Overeenkomst tusschen aanwijzend en onbepaald voornaamwoord springt dus terstond naar voren, als wij uit de binding aan het gebruik van geval tot geval naar buiten tredend overzien, wat daarin het gemeenschappelijke is. Zelfs doen zich bij die beschouwing *iets* en *iemand* als het bepaaldere voor, daar deze voornaamwoorden veelvuldiger hetzelfde onbepaalde bedoelen dan *deze*, *dit*, en *dat*.

De skepsis, die met de blijkende onbepaaldheid in het gebruik van *dit* en *dat* ernst maakt, ziet daarin hun ondienstigheid om wat dan ook te bepalen. Zij heeft gelijk, in zoover ze afgaat op de onbepaaldheid van den regel, wanneer *dit* en *dat* worden toegepast. Maar deze regel is niet geheel zijn gevallen en hij heeft niet de volle waarheid. Het is niet zoo, dat wij alle dingen der ervaring aanvankelijk slechts met het onbepaalde *hier*, *nu*, *deze*, *dit*, *dat* benoemen en dan vervolgens tot nadere bepaling met hulp van een soortnaam zouden overgaan. Dat zou zoo zijn, als wij aanvankelijk alleen met individueele dingen te doen hadden en zich in tweeder instantie daarboven een gebied van

overeenkomstigheden opbouwde, dat met soortnamen wordt belegd. Wat dit nominalisme als aanvang onzer ervaring aandient ¹³⁾, is veeleer een richting, waarin wij streven kunnen, onze ervaring om te werken. Aan het eind van die richting ligt niet terugkeer tot, maar bereiking van een volkomen bepaaldheid der werkelijkheid met *hier, nu, dit, dat*, waardoor juist al wat wij aan bepaalde ervaring hebben in het grauw der onbepaaldheid zou vernevelen. Wel is dit motief in den gang van ons kennen redelijk en bruikbaar. Zuiverend werkt het, wanneer aangaande een bepaaldheid der ervaring twijfel rijst en wij ter correctie ons voorloopig kunnen beperken tot het onbepaalde *dit* of *dat*. Dat kunnen wij echter in veel gevallen niet en het is voor goed voorbij na het aanvangsstadium van ieders individueele bewustzijn, indien het daar geweest is.

Het onbepaalde *dit, dat, iets*, die wij voortaan samen mogen noemen, ligt niet aanwijsbaar ten grondslag aan al ons benoemen van de werkelijkheid met soortnamen. Hebben deze hogere bepaaldheid dan *dit, dat, iets*, zoo is die bepaaldheid van den aanvang af mede gegeven en niet latere omkleeding van een onbepaald *dit, dat, iets*. Wel komen in den gang onzer kennis gevallen voor, dat op de vraag: wat is *dit*? aan *dit* een bepaaldheid gegeven wordt, welker voorloopige afwezigheid de vraag zelf uitdrukt. Principieel echter is *dit* na-elkander niet aanwezig buiten de gevallen, waarin het zich voordoet en ook het omgekeerde is te vinden. In strenge onbepaaldheid gaan *dit, dat, iets*, niet aan de bepaaldheid door een soortnaam vooraf. De functie van *dit, dat, iets* komt tweedehands in onze kennis, telkens als over een soortnaam de vraag gesteld wordt: wat is *dat*? Wordt die vraag eerst gericht tot het onbepaalde zinnelijke, waarvan men enkel *dit* kan zeggen, zij is ten opzichte van soortnamen even bruikbaar. Wordt ze daar gesteld, dan gaat de soortnaam voorop en *dit, dat, iets* is dan een vraag om nader bepalen van den soortnaam. SOCRATES en PLATO markeeren die omwending in de geschiedenis van den geest. Zij hebben, met de Sophisten, duidelijk gemaakt, dat de onbepaaldheid, behalve in het zinnelijke, ook in het begrip ligt.

Welke soortnamen het zijn, wier voorwerp ons even oorspronkelijk gegeven is als de beteekenis van *dit*, *dat*, *iets*, moge hier onbepaald blijven.

Het gebruik van *dit*, *dat*, *iets* zonder nadere aanwijzing is vanwege zijn onbepaaldheid vrij en leidt daarom nooit tot verschil of conflict. Dit doet zich eerst voor, wanneer soortnamen te hulp geroepen worden om *dit*, *dat*, *iets* uit hun onbepaaldheid los te maken. Daarbij kan zich een nieuwe anderssoortige onbepaaldheid, nl. over de toe te kennen soortnaam voordoen. Deze duurt, zoolang ieder volhoudt, dat het onbepaalde *dit*, waarover hij spreekt, hetzelfde is als dat van den ander; zij ligt dan vast aan de praedicaten. Eerst wordt niet het verschil als mogelijke oneenigheid over het *dit* gezien, men begint met vast te houden aan de eenheid van het *dit* en het verschil over het praedicaat. De vorm *dit is a*, die aan *dit* de ontbrekende nadere bepaaldheid levert met den soortnaam *a*, is vanwege het risico der nadere bepaling aan meer oneenigheid blootgesteld dan het gebruik van *dit op zichzelf*: alles is *dit* en niemand bestrijdt het. Zij kan overigens verschillende bedoeling vervullen; de verhouding van *dit* en *a* is niet steeds eenduidig of gelijk. Hetzelfde *dit is a* kan dienen om *dit* nadere bepaaldheid te geven — en daartoe dient het meestal — als om aan *a* een nieuwe bepaaldheid te verleen. Streng wederkeerig gedacht doet de verhouding van *dit* en *a* inzien, dat wat *a* is door elk optreden van *a* als praedicaat evenzeer nadere bepaling en wijziging, ontvangt als het onbepaalde *dit*, tot welks bepaling *a* opgeroepen wordt. De uitleggende plantkunde, die zegt: *dit is een clivia* bevredigt daarmee niet enkel de vraag om bepaaldheid van den bezoeker, die zich nu juist voor *dit* interesseert; evengoed kan die bezoeker reeds van een *clivia* weten en dit weten nader bepaald krijgen, door te vernemen dat *dit* er nu een of ook een is. Wat hij van de mededeeling meeneemt, is niet de *clivia*, maar haar verrijkt begrip. Zoo is in *dit is a* niet altijd *dit* het middelpunt en doel, waaromheen de soortnamen zich bepalend komen scharen; het kan zich geheel onttrekken achter de ontmoeting der praedicaten, die het om bepaling vragend tot zich trekt. Dit is bijv. het geval, wanneer de

ontmoeting van tegenstrijdige praedicaten het *dit* doet loslaten, waarom het ging en inplaats daarvan de vraag stellen: wat is *a*, wat *b*, wat zijn de soortnamen zelf, die ter bepaling van dit worden aangediend? Wanneer men zegt, dat een conflict over soortelijke bepaaldheid een woordenstrijd is, dan heeft zich die omwending van de vraag om het subject naar de vraag om de praedicaten voorgedaan. Houdt men aan de eenheid van het onderhavige *dit* vast, dan moet strijdigheid der praedicaten schijn zijn. Neemt men dien schijn niet aan, dan stelt men de onbepaaldheid der praedicaten aan de orde, en vraagt: wat is *a*, wat is *b*? in plaats van: wat is *dit*?

De verwantschap tusschen aanwijzend en onbepaald voornaamwoord komt in het bovenstaande wel uit. Ik werk ze hier naar begrip noch geval nader uit, al zou het met name van den morfologischen kant de moeite waard zijn, erop in te gaan ¹⁴). Ook zou men dan vanzelf op de andere soorten voornaamwoorden komen. Het betrekkelijke bijv. is soms hetzelfde woord als het aanwijzende, soms verwant ook met het onbepaalde en die tweeërlei verwantschap staat weer de affiniteit van onbepaald en aanwijzend. Tenslotte hebben ook de persoonlijke voornaamwoorden, zoo concreet en moeilijk vervangbaar zij schijnen, toch affiniteit met de onbepaalde: de *gij*-vorm dient in het Grieksch, Latijn, Nederlandsch en elders voor den onbepaalden persoon; ook *hij* is daarvoor bruikbaar, ook het meervoud *zij*. Er is dan ook alles voor, alle voornaamwoorden (ingesloten *ik* en *gij*) als onbepaalde woorden op te vatten, en we naderen daarmee de de opvatting van NOREEN, die JESPERSEN in zijn *Philosophy of Grammar* bespreekt ¹⁵). JESPERSEN's bezwaar, dat naar die opvatting ook woorden als *the undersigned*, *today*, *my horse* voornaamwoorden zouden zijn, drukt alleen uit, dat het pronomen ook nog een distinctief behoeft. Dit zal zelfs niet anders kunnen, zoolang wij niet aannemen, dat morphologische eigenaardigheden in de taal ook het naar beteekenis saamhoorige begrenzen. Dit is in de taal zelden het geval en juist JESPERSEN is anders de eerste, om de semantische onsaamhoorigheid van het morphologisch saamhoorige en omgekeerd te benadrukken. ¹⁶)

b. Imperatief en
Infinitief.

Staat de verwantschap tusschen aanwijzend en onbepaald bij de voornaamwoorden vast, dan ligt het voor de hand, haar analogie te zoeken bij die andere woordsoort, die een onbepaalden vorm heeft, het werkwoord. Wat kan hier het overeenkomstig pendant van de onbepaalde wijs zijn? Men zou kunnen denken aan den indicativus, die immers stelligheid en bepaaldheid van het werkwoord uitdrukt. Maar tegenover deze stelligheid staat niet on-stelligheid, twijfelachtigheid, mogelijkheid bij den infinitivus; als zoodanig staat de indicatief naast en tegenover conjunctief en optatief, de modaliteiten van den modus der verwachtheid of mogelijkheid. De tegengestelde en verwant van den infinitief is de gebiedende wijs, zij is van het aanwijzend voornaamwoord het zuiver aequivalent. De gebiedende wijs heeft van alle wijzen de strafste concreetheid, haar bedoeling is onmiddellijk en dringend, zoo dringend als de nood, dien ze begeleidt. Juist deze inwendige, onmiddellijke bepaaldheid, die zelfs de persoonsuitgang mist ($\phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon$ heeft geen persoonsuitgang)¹⁷⁾ is van buiten af, door de gevallen van haar voorkomen heen, evenzeer onbepaaldheid als *dit* en *dat* het zijn. Niet een indicatiefvorm is concreetste bepaaldheid van het werkwoord, want zij stelt behalve de stambeteekenis steeds nog een van haar onderscheiden element, de persoon voor. Deze dubbele bepaaldheid is geen voorbeeld van de meest onmiddellijke, waarvoor zelfs de onderscheiding van werkwoord en persoon nog een omweg is. De imperatiefvorm beteekent dan ook oorspronkelijk niet: gij of hij moet dit doen (dan zou zij, als de indicatief, samengesteld wezen), maar eenvoudig: dit doen (beteekenis van het werkwoord, ongedifferentieerd ik-gij-en-hij). Zoo is die vorm in zijn strenge onbepaaldheid en onmiddellijkheid verwant met dien anderen, die eveneens van de bepaaldheid van den persoon afziet en daardoor van de welgelede persoonsbepaaldheid van indicatief, conjunctief, optatief afzijdig staat. Wanneer nu ook nog van geval tot geval zich een imperatief als infinitief of omgekeerd voordoet, dan steunt de taalervaring de affiniteit. Een infinitivus pro imperativo is met name in het Grieksch verbreid. Ook een ander gebruik van den infinitief, de zgn. inf. historicus, past in

dezen samenhang. In het onbepaalde vallen werkelijkheid (indic.) en noodzakelijkheid (imper.) samen, in het onbepaalde maakt het geen onderscheid, of wij den eisch stellen, dat iets tot stand komt, dan wel constateeren, dat iets gebeurt; het gemeenschappelijke is de voorstelling van iets. De infinitief, die beide uitdrukt, wijst heen naar dien gemeenschappelijken oorsprong van het onbepaalde gebeurlijke en gewenschte, naderhand gedifferentieerd tot eigen vormen in de taal. Niet anders beteekent een voorwerpsnaam aan- en afwezigheid. Zoowel het gewenschte als het opgemerkte roept men aan.¹⁸⁾

Wij hebben hiermee opnieuw de voorbeelden vermeerderd van de verhouding tusschen geval en begrip. Bij elk voorbeeld valt te onderscheiden, of taalverschijnselen een betekenisaffiniteit in onzen geest oproepen dan wel of het voorafgaand inzicht in zulk een affiniteit ons op zoek brengt naar gevallen in de taal, die haar steunen. Dat beide richtingen voorkomen is een aanwijzing temeer voor de hechtheid van het verband van geval en begrip.

De taalkunde verzamelt niet alleen de onbepaalde vormen der taal; zij maakt er ook een eigen gebruik van bij de vorming van haar begrippen. Deze begrippen behoeven een eigen vorm, die niet eenvoudig opsomming van alle onder hen vallende gevallen is, een vorm, die de eenheid der gevallen met hun menigvuldigheid verbindt. Zulk een vorm is het grammatisch voorbeeld. Alle verschijnselen, die de taalkunde behandelt, treden in den onbepaalden vorm van voorbeeld op. Het voorbeeld is de verbindende vorm tusschen het begrip en zijn gevallen. Dit springt in het oog bij al die voorbeelden, waarvan meerdere gevallen aanwijsbaar zijn, bij alles dus wat in een paradigma voorkomt. Evenwel is niet elk feit der taal als geval onder een paradigma te brengen en daarmee schijnt toegegeven, dat de taalkunde naast voorbeelden afzonderlijk nog feiten vastlegt, die geen voorbeeld hebben, als eenmaal voorkomende. Deze schijn verdwijnt echter bij nader beschouwen. Ook het eenmaal voorkomende, zoogenaamd op zichzelf staande geval is eerstens geval *der taal* en daarmee in alle onbepaaldheid

Het onbepaalde in de taalkunde.

a. Het individuele geval.

reeds „ondergebracht”. Voorts is dit eenmaal voorkomende in de taalkunde niet wat deze bedoelt, dat het in de taal is, daar in de taal van alles geldt, dat het maar eenmaal voorkomt en daarom de taal, buiten de taalkunde gedacht, het zuiver onbepaalde is. De taalkunde gaat niet in de taal zelf over, wanneer zij het eenmaal voorkomende door die betiteling op zichzelf stelt. Zij zou dit doen, indien ze *over* het individueele niets zei. Juist dit, dat zij iets als eenmaal voorkomend betitelt, komt zelf niet eenmaal, maar meermalen, ja onbegrensde malen voor. Hoe de taalkunde met het eenmaal voorkomende handelt, zegt ze precies, wanneer ze het aandient met: een uitdrukking als dit *als* bedoelt niet iets anders, maar dat zelf wat de taalkunde bespreekt. Ook het eenmaal voorkomende is een begrip, dat van zijn geval onderscheiden en daarop betrokken is, niet anders dan een begrip, dat meerdere, naast elkaar gegeven gevallen dekt. De extensieve menigte der gevallen, die anders een begrip vormen, maakt bij het eenmaal voorkomende slechts plaats voor een intensieve menigvuldigheid van herhaalde betuigingen, dat een uitdrukking als eenmaal voorkomt. Ook het eenmaal voorkomende heeft zijn herhaling, namelijk door de taalkunde; niet anders herhaalt de taalkunde, wanneer zij gevallen verzamelt onder een begrip, dit begrip. Zoo verliest het individueele geval juist door zijn opname in het begrip den schijn van volkomen bepaaldheid, die het in zichzelf heeft. De voorwaarde, die deze volkomen bepaaldheid kenbaar maakt, heft den zin ervan op. Het individueele geval wordt *bedoeld* als geval zonder begrip, als bepaalde zonder eenige onbepaaldheid, in waarheid verleent zulk bedoelen aan het individueele een onbepaaldheid, een betrokkenheid op begrip van hooger orde dan de gewone verhouding, die van meerdere gevallen — één begrip, kent. De *regel* van het individueele geval, wiens opheffing de term individueel bedoelt, is met die toevoeging zelf erkend: het is dat eene, zelfde geval, dat op zichzelf staat en blijft staan; dit geval is *daarin* als het andere.

Voor het eigenlijke grammatische bedrijf is het individueele geval grensverschijnsel. De meeste bemoeienis geldt den regel, ~

het begrip met meerdere gevallen. De opbouw van zulk een begrip wordt gedacht in de volgorde: van menigvuldigheid naar eenheid. Alle gevallen, die samen eenheid hebben, zijn door één van hen voorstelbaar. Zij kunnen in hun eenheid tezamen door een voorbeeld *als* dat eene worden voorgesteld. Dit eene staat voor alle, het *is* ze in dien zin alle zelf, in zooverre zij één zijn. Zoo komt ieder geval van het eene begrip gelijkelijk in aanmerking om als voorbeeld op te treden; elk voorbeeld is in die functie gelijk aan elk ander. Zoo kan het begrip, waarvan iets geval is, door eenvoudig noemen van dat geval worden gepresenteerd, of ook door toevoeging van *als*, *als dit* of *als dat*. Worden alle gevallen opgeroepen door het noemen van het ééne geval, dan is dit laatste niet meer het eene, zoo als het wordt aangetroffen in de taal, in volkomen toegankelijke bepaaldheid; het kan als naam van het begrip gebruikt niet op zichzelf staan, daar het met alle andere nu een is. In de taal staat het trouwens ook niet op zichzelf; zelfs dit is nog te veel ervan gezegd.

Oproepen van een begrip door presenteeren van een geval (met *als*) geeft dat begrip aanschouwelijk, als eenheid zijner gevallen, niet daaruit losgemaakt en er tegenover gesteld. De overeenkomst der gevallen van één taalverschijnsel wordt aanschouwelijk, onomschreven tentoongesteld met behulp der in de taal zelf aanwezige onbepaaldheidsvormen. *Doceo aliquem aliquid* is niet alleen een uit zinsverband geïsoleerd geheel, als aanschouwelijk voorbeeld roept het alle gevallen op, waarin een vorm van *doceo* door twee bepalingen begeleid wordt. Daar staat *doceo* plaatsvervangend voor een onbegrensd aantal andere gevallen van het gebruik van *doceo*, behoudens dit wat ik hier geef en tevens nog in extensieve menigvuldigheid voor alle actieve vormen van dit werkwoord. Niet minder onbegrensd is de vervangbaarheid van *aliquem aliquid*. Elders in de taal voorhanden en optredend met hun onbepaalde beteekenis bij onvermogen om te bepalen, vloeien diezelfde vormen hier voort uit een vermogen van het verstand, om vele bepaaldheden in één vorm samen te dringen. Ook *doceo* (of wil men *docet* of *docere*) komt in de taal voor. In de

b. het voorbeeld als onbepaald geval.

taalkunde plaatsvervanger van het onbepaalde heeft het daar niet die wijde strekking van *aliquem aliquid*: deze zijn van geval tot geval reeds onbepaald en dienen hier in hoogere onbepaaldheidsorde om aangaande het gebruik van het onbepaalde *doceo* iets vast te leggen.

Is er, zoo kan men vragen, nog weer een meer omvattende vorm van onbepaaldheid, die *doceo aliquem aliquid* zelf nog eens tot geval maakt van bijv. andere werkwoorden met verwante constructie? Deze is niet aanwijsbaar en het werkwoord, met zijn onbepaalde wijs brengt het niet tot eenzelfde graad van onbepaaldheid, als met dien van de *indefinita iets, iemand*, overeenkomt. Het werkwoord *doen* blijft, hoewel ruim bepaald, toch bepaalder dan het pronomen *indefinitum*. Er is geen vorm van even gelijke onbepaaldheid bij het werkwoord. Misschien wijst dit erop, dat wij bij het gebruik van werkwoorden het best weten, waarmee wij te doen hebben, waardoor zij tot een onbepaaldheid, die een eigen vorm heeft in de taal zich minder leenen. Het werkwoord *doen* behoort reeds tot de minst bepaalde en toch is het in zijn gebruik nooit problematisch. Ook in de vraag: wat doet hij? blijft het „doet” bepaald en in Grieksch τίς τί ποιεῖ; blijft ποιεῖ het bepaalde element. Alleen wat voorwerpelijk kan worden, wordt probleem.

De onbepaalde vorm der taalverschijnselen werkt uit zijn opbergenden aard er toe mee, onderscheiden te doen verdwijnen. Terwijl hij al zijn gevallen onderscheidloos in een voorbeeld samendringt, ziet men aankomen, dat bij klimmende onbepaaldheid in het voorbeeld zelf de onderscheidingen bedreigd worden, ja ondergaan. In *doceo aliquem aliquid* drukt zich die opheffing van onderscheid reeds uit in de overeenkomst van *aliquem* en *aliquid*, nog slechts door den uitgang onderscheiden, op weg daardoor tot het overeenstemmende, waarin alleen het tweemaal voorkomen van *aliquid aliquid* een laatsten glimp van onderscheid vertoont. Het onderscheid in naamvalsuitgang, rustend op dat in manlijk en onzijdig *indefinitum*, redt hier, als bepaaldheid binnen de onbepaalde vorm, deze voor de vervlakkende herhaling van hetzelfde. In Ndl. *iemand*, iets is die bedenkelijke versmelting minder

aanwezig, zoover de woorden zelf meer onderscheiden zijn, toch wel, in zoover zij zich door geen naamvalsuitgang meer onderscheiden. Voor hogere onbepaaldheid, die *iemand* en *iets* verbindt heeft de taal geen eigen term. Tenzij men daarvoor *iets* neemt en daaronder *iemand* als geval schaaft. Ook dan blijkt het onvermogen onzer taal, om boven de tegenstelling van het onbepaalde *iemand-iets* uit te komen: door dit nieuwe gebruik van *iets* wordt *iets* dubbelzinnig.

Zoo biedt de taal zelf aan de taalkunde het instrument van den onbepaalden vorm. Dit is wel niet volledig noch tot dat doel gemaakt, maar de taalkunde kan er zeker gebruik van maken om de gevallen der taal onder de eenheid van hun begrip te presenteren. *Ik geef iemand iets* kan zoowel onbepaalde vorm zijn, die zich voordoet in taalverband en daardoor bepaald wordt, als ook model, onbepaalder vanwege gebrek aan verband, bruikbaar echter als illustratie van meerderlei, als vorm van *geven*, als gebruik van het persoonlijk voornaamwoord, als constructie van *ik geef*, als geval van het gebruik van *iemand* en *iets*. Dit gebruik van het onbepaalde is een nieuwe daad en geschiedt uit meer vrijheid dan het gebruik van het onbepaalde als onbepaaldheid-voor-mij, die ik niet vervangen kan: het is de vrijheid der taalkunde tegenover de gebondenheid der taal.

Het in bruikleen nemen der onbepaalde vormen door de taalkunde uit de taal is de helft van den weg, dien de taalkunde aflegt. De modelvorm heeft niet alle voordeel van zijn overeenstemming met wat in de taal voorkomt. De schaduw van die overeenkomst is, dat men het model soms met het werkelijk gebruik verwart. De inhoud van het voorbeeld lokt den geest terug naar de binding aan den levenden samenhang. Daarom zoekt en vindt de taalkunde andere vormen, waarin zij haar begrippen uitdrukt, afgescheiden van wat de taal haar ter beschikking stelt. Zij bouwt een eigen taal naast haar object: de grammatische terminologie, die zegt, *wat* een taalverschijning *is*. Hier wordt dit verschijnsel niet meer nabootsend herhaald, nu wordt het op een wijze aangeduid, waardoor men in niets het bedoelde verschijnsel terstond herkent en althans de verwarring van het oproepen middels voorbeelden

*c. de begripsnaam
in de taalkunde.*

vermijdt. Niettemin valt over de grammatische begripsnaam eveneens een schaduw, namelijk de vraag: hoe komt met zekerheid een grammatisch verschijnsel aan benaming met zijn eigen begrip, indien dat begrip heel iets anders is dan het verschijnsel zelf? Ons voorbeeld van zooeven *is*: een dubbele vierde naamval, geregeerd door een werkwoord. Vervangen we nu eens een bepaald geval ervan door deze omschrijving, dan blijkt, hoe onderscheiden, als taal bezien, dat op elkander betrokkene *is*. *Een geval in taalverband, vervangen door zijn begrip, levert het onverstaanbare op*. Dit onverstaanbare is de waarheid van het andere.

De taalkundige termen zijn overigens ook onbepaalde vormen voor taalverschijnselen. Terwijl voorbeelden de herkenning van gevallen teweegbrengen door aanschouwelijke verwantschap, hebben ze het voor- en nadeel eener uitwerking, waarin het begrip werkt, zonder explicite genoemd te worden. Deze uitwerking is riskant, geen voorbeeld is enkel en alleen voorbeeld van het bedoelde. Als impliciete functie kan het voorbeeld worden misverstaan ¹⁸⁾. De begripsnaam bedoelt, de mogelijke misvatting bij keus uit meerderlei te voorkomen. Het voorbeeld is makkelijker te hanteeren vanwege zijn onmiddellijke gelijkenis met de verschijnselen zelf, de begripsnaam blijft in die gelijkenis minder bevangen, hij eischt daarvoor van onzen geest meer inspanning en omvattender werkzaamheid. Wat in het Latijn met den begripsnaam *casus dativus* wordt aangeduid, lijkt niets op wat onder dat begrip als geval wordt opgenomen. De begripsnaam kan vermeden worden, de *dativus* aan het voorbeeld *patri* de *patri*-vorm worden genoemd ¹⁹⁾. Ook zou men van *i*-vorm kunnen spreken, daarbij het nabootsende element tot een minimum beperkend, maar blijvend in de voorbeeld-stellende wijs van aanduiden. Die wijs van noemen is echter *te bepaald*, daar bijv. *servi*, hoewel overeenkomstig, dan geen *i*-vorm zou mogen heeten, *filio*, hoewel van anderen uitgang, weer wel. De nabootsende vorm is niet onbepaald genoeg! De term *dativus* vermijdt die tegenstrijdigheid; hij laat daarvoor ook alle herinnering aan dat, wat hij benoemt, varen. Zijn onbepaaldheid heeft een hoogere, meer deugdelijke functie

dan de benoeming der datiefvormen met *-i* of *-o*. Deze deugdelijkheid ligt niet in de beteekenis van het woord *dativus*. De gevallen waarin een *dativus* in zinsverband met *geven* iets te maken heeft, zijn misschien niet talrijker dan die, waarin hij de uitgang-*i* heeft. De beteekenis van den term *dativus* is evenzeer te bepaald als die van den modelvorm *patri*. De bruikbare onbepaaldheid van de begripsbenaming voor alle gevallen ligt hierin, dat zij, zich niet bindend aan een nabootsend voorbeeld noch ook aan omschrijving met één vaste beteekenis, toch tot verzamelpunt dient van de eenheid in het verscheidene, die bijv. de *dativus* is.²⁰⁾

De begripsmatige benoeming der taalverschijnselen begeeft zich bij voorkeur in de semantische eigenschappen dier verschijnselen. Zij vereischt kennis der beteekenis, waarnaar ze de verschijnselen benoemt. Zij vult het antwoord in op de vraag: wat doet hij, die *a* zegt? Die veronderstelde kennis eischt, dat men eer weet, wat het begrip zegt dan men weet wat hij bedoelt, die een woord *a* gebruikt. Dit nu is niet altijd het geval. De omschrijvende termen, die de begripsbenaming voor sommige taalverschijnselen zijn, veronderstellen van den gebruiker een kennis, die verder reikt dan de kennis van het gebruik der te benoemen verschijnselen zelf. De herkenning van die verschijnselen wordt dan ook niet bewerkt door het vernemen hunner bepaaldheid in het begrip; veeleer wordt omgekeerd, op grond van directe herkenning van die verschijnselen telkens gepoogd, hun bepaling door begripsbenaming in de taal vast te leggen. De kunst, die dit vereischt, is grooter dan de kunst om direct het te benoemene naar bedoeling en werking te herkennen. De begripsomschrijving is dubbel problematisch, wijl die omschrijving hetzelfde bedoelt als de verschijnselen, eerst mogelijk is, wanneer deze al bekend zijn, en in die bedoeling desondanks de verschijnselen niet te herkennen zijn.

Met menige onbepaalde begripsnaam der taalverschijnselen is dit het geval: te meer, naarmate deze zelf onmiddellijker van werking zijn. Tot de meest concrete (dat is die, welke het moeilijkst te bepalen zijn) behooren de partikels. Men kan ze nog wel verduidelijken door het eene in plaats van het

andere te zetten, wat neerkomt op het vervangen van een geval door een voorbeeld; begripsmatig omschrijven van wat hun functie is verwijderd zoozeer van die functie, dat men er soms alle begrip daarvan bij verliest. Wat bijv. *toch* beteekent is vóór alle omschrijving evident en kan desnoods met het voorbeeld van *desniettemin*, onderscheid voorbehouden, worden verduidelijkt. De begripsnaam: tegenstellende partikel eischt echter een kennis der taal boven het niveau, waarin *toch* zonder hinder functionneert. HOOGVLIET heeft in *Lingua* een leerzame opsomming van het onmiddellijk evident gebruik der Nederlandsche partikels, verenkeld en verbonden, gegeven, waarbij zelfs hij, die voor begripsnamen anders niet schuw is, ervan afziet, om equivalente omschrijvingen te leveren. Hij wenscht de omschrijvende beredeneering van de schakeeringen in het partikelgebruik te zien geschieden door kandidaten op een examen Nederlandsch ²¹).

Een aanwijzing, hoe de functie der partikels in hare omschrijving kan overgaan, is er wel: zij spiegelen immers de beweging onzer subjectieve gevoeligheid, zij eischen dus expliciete beheersching van psychologische begrippen. Hun omschrijving neemt bij HOOGVLIET dan ook terecht den *ik*-vorm aan: *ook* = *ik* voeg er dit bij; *dus* = *ik* maak deze gevolgtrekking; *toch* = *ik* blijf gelooven of constateeren, enz. Volkomen onherkenbaar zijn die omschrijvingen niet voor wie de partikels zelf kent. Al wat met *ik* verbonden gezegd kan worden, heeft de evidentie der subjectieve gegevenheid. Zoolang wij niet vragen om begrippen daarvan is deze zonder probleem.

Welke afstand omschrijving door begrippen en taalverschijnselen scheidt, blijkt, als wij, de volgorde omkeerend, trachten uit de begripsomschrijving te herkennen, welke verschijnselen bedoeld zijn. Is de bedoeling der begripsomschrijving, dat zij de verschijnselen zelf is in hun eenheid, vervulbaar, dan moet het gelijk blijven, of wij de verschijnselen samenbrengen tot begrip of in het begrip het daaronder begrepene onderkennen. Het blijkt allermintst gelijk te zijn. De zekerheid, waarmee verschijnselen als gevallen van een begrip worden samengevat en die, waarmee wij uit het omgeschreven begrip tot de verschijnselen terug komen, zijn geheel

ongelijk; een willekeurige grammatische regel van niet te eenvoudige structuur bewijst dit. Probeeren wij het laatste, zoo blijkt, hoezeer het welomschreven begrip, dat als eenheid zijner gevallen wordt aangediend, iets anders is dan de verschijnselen, waarin die eenheid is gezien. Dit schijnt mij daarmee samen te hangen, dat de eenheid der tot een begrip vereenigde verschijnselen niet die verschijnselen in hun geheel, maar slechts iets *ervan* is. Uit dit iets valt niet te herkennen, wat de verschijnselen, wier eenheid het begrip vormt, daarbuiten verder nog zijn. Omgekeerd is, wat zij verder zijn wel aanwezig, zoolang wij, verschijnselen verzamelend, deze tot eenheid brengen en daarom blijft de omschrijving van het begrip in de taalkunde abstract vergeleken bij de aanschouwelijke eenheid der gevallen in het voorbeeld. Deze beheptheid van het taalkundig begrip hoeft niet een algemeene beheptheid van alle begripsgebieden te zijn. Het laat zich denken, dat érgens de gevallen van een begrip daarin zoo gevat zijn, dat zij niet tegelijk nog iets anders zijn. Verschillend is de verstrengeling van geval en begrip van gebied tot gebied, verschillend daardoor ook de graad van omkeerbaarheid, waardoor wij van geval tot begrip en omgekeerd kunnen opstijgen of afdalen. In de taalkunde is het moeilijk. Het denkbeeld van een apriorische leer der beteekenisverbanden, door MARTY ²²) en HUSSERL ²³) ontworpen, kan slechts uitgevoerd worden, in zooverre de vooropstelling van het begrip en zijn losmaking van het geval gelukt ²⁴).

Verlaten wij nu taal en taalkunde aan die zijde der grens, die overleidt naar de geschiedenis der wetenschap. Hier ligt het domein, waar geschiedenis der taal geestesgeschiedenis is. Hier laat zich de ontwikkeling naar de onbepaaldheid toe, een kenmerk van de ontwikkeling der wetenschap, in de geschiedenis van woordbeteekenissen observeeren. Welke woorden het overkomen moest, zich in de richting der onbepaaldheid te ontwikkelen, welke dit nog overkomen zal, is niet voorspelbaar; het is geen aangelegenheid van die woorden op zichzelf, maar van het daarachter liggend begrip, en dit is zelf in zijn gangen van te voren niet te bepalen. Achteraf blijkende toeneming van onbepaaldheid is er bij al die woorden, die

Beteekenis-ontwikkeling naar het onbepaalde toe.

categorien van ons verstand benoemen. Herkenbaar is hun voortschrijding tot hooger onbepaaldheid daaraan, dat zij als praedicaten van het subject *alle(s)* gebruikt worden. *Alles* zelf heeft de beteekenis der bepaalde totaliteit ingewisseld voor die der onbepaalde totaliteit. Zoo beteekent het πάντα *pañta* van Herakleitos reeds niet meer begrensde totaliteit van het ervaren, maar onbegrensde, waarin al het mogelijke toekomstige, denkbare is opgenomen.

Dat alle dingen *eigenlijk* ruimte innemen, alles *eigenlijk* tijd neemt, zijn uitbreidingen van het gebruik van ruimte en tijd, die evenveel invloed hebben op de bepaling van *alle dingen* als op de praedicaten ruimtelijk en tijdelijk zelf. Vóór dit onbepaald gebruik was ruimte een bepaaldheid van voorwerpen, die ook ontbreken kon: sommige beslaan ruimte, sommige niet. Treedt hiervoor, op een grond, die niet in het woord zelf ligt, in de plaats: alle voorwerpen beslaan ruimte, alle gebeuren neemt tijd, zoo worden daardoor ruimte en tijd in de vroegere beteekenis tot een begrensde geval van de nieuwe, ze omsluitende, *onbepaaldere* beteekenis. Waarin bestaat nu de overgang van die vroegere bepaaldheid tot de nieuwe onbepaaldheid? Immers hierin, dat voortaan de bepaaldheid van ruimte niet meer afhangt van al of niet zich ruimtelijk voordoende voorwerpen, dat is van de onbepaaltbaarheid der ervaring van geval tot geval. Geabstraheerd, onttrokken is nu ruimte aan het gebruik in een bepaald geval der ervaring, onbruikbaar voortaan voor de bepaling, waartoe ze diende; deze moet nu door andere woorden als groot, klein, ruim, smal worden geleverd. Deze woorden gaan niet over in de onbepaaldheid die voor praedicaten bij *alles* past. *Sommige* voorwerpen zijn groot, daarom zijn *andere* klein, sommige breed, daarom andere smal; *alle* zijn ruimtelijk. Evenzoo het praedicaat tijd. Het was aanvankelijk een bepaaldheid van sommige handelingen, die in onderscheid van andere, duur hebben. Het was hetzelfde woord als jaar of dag, wachten, toeven, gaan. Al deze zijn bruikbaar voor wat soms zus, soms zoo is. Zij zijn bepaald door hun elkander uitsluitende tegenstelling. Die bruikbaarheid en haar onbepaaldheid wordt te niet gedaan, wanneer een blijvende be-

paaldheid van het subject, die *alle*, gegeven en niet-gegeven gevallen omvat, vrijkomt. Synthetische bepaaldheid a priori duikt hier in de gestalte der taal omhoog.

Hier naderen wij reeds grondvragen van wetenschap, die nooit *alleen* vragen van taalgebruik geweest zijn of zullen worden. Wel laat zich de gang der probleemstelling, die die vragen aan de orde stelde, in de taal nagaan en het lijkt mij waarschijnlijk, dat de taal daarheen de beste gids is, daar zij zelf alle problemen aandient en geen enkel beslist.

Mijn voornemen, om in dezen cursus de ontwikkeling der kennis aan haar begeleiding in de taal der Grieksche wetenschappen na te gaan, bedoelt de concrete proef te zijn op dit in abstracto plausibel verband. Ook deze proef is synthetisch. Zij verbindt vorm en inhoud der gedachte, beoordeelt de geschiktheid van een gegeven taalsysteem tot uitdrukking eener wordende, beweeglijke begrippenwereld, onderkent in Thucydides, Plato, Euclides den technicus, die niet slechts eenige nieuwe termen invoert, maar ook onopgemerkt van reeds bestaande vormen gevallen stelt, waardoor een vorm, zooals hij tot heden was niet enkel wordt bevestigd, maar de beweging volgend, die de toeneming der gevallen hem voorschrijft, zich als eenheid zijner gevallen bestendigt. In dien geest de Grieksche syntaxis onderzoeken is haar dienstbaarheid aan de formuleeringen der wetenschap en de bepaaldheid van deze door haar wederkeerig aan het licht stellen. Vanzelf spelen daarbij de onbepaalde vormen en hun verwanten een rol. Een onderzoek daarvan is reeds begonnen, juist bij het bepalend lidwoord. Ik denk aan SNELL's artikel Zur naturwissenschaftlichen Begriffsbildung im Griechischen in Philosophischer Anzeiger 1929. Toen ik verleden jaar met dezen auteur kennis maakte, waren wij beiden verrast door een terstond zich openbarende verwantschap in probleemstelling en het deed mij genoegen, hem te kunnen meedeelen, dat een onzer leerlingen zijdelings in zijn proefschrift op verwante kwesties gestuit was.²⁵⁾

Tenslotte nog een enkel woord over de onbepaalde functie der taal in haar gebruik in de menigvuldige verhoudingen van het leven, waarin taal en begrip onze naaste hulpmiddelen

*Het onbepaalde als
menselijke
functie.*

zijn. Elke gestalte van den geest, ook het onbepaalde, heeft in het leven bruikbaarheid. Soms wordt er zoo practisch mee omgegaan, dat het is, of die geestesvorm alleen terwille van de praxis bestaat en, zichzelf niet herkenkend, eenmaal in den waan verviel, van andere afstamming te zijn. Er is ook inderdaad verband. Al te gemakkelijk slechts laat de vreugd der ontdekking dat verband tot identiteit worden. Het tot dienst geschikt zijn van een geestesfunctie aan een daarbuiten gelegen doel is niet ontspringen van die functie uit de doelstelling zelf, het is allereerst dienstig *blijken* van wat tevoren niet in dien dienst stond, en reeds iets was. Van keer tot keer moet worden uitgemaakt, of men hiermee te doen heeft dan wel met het omgekeerde: soms ontspringt werkelijk een vorm aan den band van zijn oorspronkelijke functie in het leven en stelt zich als het andere daartegenover. In beide gevallen hebben we heterogonie. Het gevaar, beter: de onklarheid der synthetische taalopvatting ligt in de onbeslistheid aangaande wat eer en wat later is. Haar eigenaardigheid is immers juist, dat zij alle correlatie uit de binding aan één richting, die een eerste en een tweede kent, opheft. Het subject is niet het eerste, terwille waarvan het praedicaat wordt toegevoegd, ook het omgekeerde is altijd waar en soms bedoeld. De taal is niet uitsluitend het middel, waarmee wij een bedoeling uitdrukken: al uitdrukkend vormt en bepaalt zij mede de bedoeling zelf. De taal is met name niet een zaak op zichzelf; zij komt uit de menschelijke werkelijkheid te voorschijn en werkt daar ook weer vormend op in. Als eerst vaststaat, dat bepaald en onbepaald als wederkeerigen tot de grondeigenschappen van ons menschelijk zijn behooren, kan in alle nauwkeurigheid worden onderzocht, in welke samenhangen en onderlinge werkingen zij zich begeven. Ook dit a priori moet begrip van zijn gevallen worden. Dat wat het in de ervaring, in de werkelijkheid van het historische geestesleven zal blijken te zijn, behoort tot zijn bepaaldheid en daarom kunnen psychologen, biologen, sociologen er mee doen, wat huns werks is. Zoo kan de functie van het onbepaalde ook buiten het theoretische onderzocht en in verband gebracht worden met streven naar vermijding der bepaaldheid

uit een of ander belang, met vluchten in het onbegrensde evengoed als met drang naar omvattender kennis, naar hooger inzicht en meer beheersching. Het onbepaalde blijkt juist daarin zoo iets fundamenteels, dat het in gansch divergente richtingen functionneert. Er is een onbepaald maken als vragen stellen om kennis te verwerven, een onbepaald laten uit onwetendheid, die toch iets beweren wil, een onbepaald aanduiden uit gevoeligheid of om te sparen, een onbepaaldheid uit overhaasting of om een situatie te redden, een, die zich verschanst tegen onbescheidenheid. Omvattender dan deze individueele doelen zijn haar gestalten in groepsleven en cultuur. Kenmerkend is bijvoorbeeld de ontwikkeling van den Europeeschen geest, die na de Middeleeuwen anders dan weleer aan de formeele, dat is de onbepaalde bepaaldheid zulk een rol toekende. Welk een rol spelen in het wijsgeerig denken niet de overgangen tusschen bepaald en onbepaald, als door KANT en het positivisme hebben plaats gehad. Ook deze problemen moeten aan de nooit ontbrekende taalbegeleiding kunnen worden nagegaan, om samen met die der Grieksche geestesontwikkeling tot een beeld van den historischen Europeeschen geest te worden vereenigd. Maar hier doemt ook een grens op, waaraan de interpreter bemerkt, dat hij geen profeet is. Houdt interpretatie van den geest aan de taal zich bezig met de gestalten daarvan, die reeds historisch geworden zijn, zoo is dat historische tegelijk conditie en grens voor den philoloog, en boven hem blijft de koepel der onbegrensheid welven. De vertolker moet luisteren, voor hij spreekt. Dit is een grens, een onbepaaldheid ook, van zijn bedrijf. Zijn werk is, met begrip te luisteren naar het grootste en hoogste.

AANTEKENINGEN.

1) Vgl. in het algemeen : K. JOEL, Die philosophische Krisis der Gegenwart, 1921².

Voor de taalwetenschap ; EISLER, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, art. Sprache, Heft 14, 1929.

A. SECHEHAYE, Programme et Méthode de la Linguistique théorique Paris 1908.

H. PAUL, Prinzipien der Sprachgeschichte, 1921⁵ Einl.

J. VENDRYES, Le Language Paris 1921.

H. DELACROIX, Le Language et La Pensée, Paris 1924.

L. HJELMSLEV, Principes de Grammaire générale, Kopenhagen, 1928.

O. FUNKE, Studien zur Sprachphilosophie, Bern, 1928.

Belangrijk zijn ook de bijdragen, die de psychopathologie levert tot de taalkunde. Vgl. hierover bk. IV van DELACROIX a.w.

2) Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra, 1889.

3) BRUGMANN-THUMB, Griechische Grammatik⁴, pg. 538 (met litt. opgave).

DELBRÜCK, Grundriss. d. vgl. Gramm. d. indog. Sprr. IV, 1 vlgg.

4) Griechische Denominativa in ihrer geschichtlichen Entwicklung und Verbreitung, Göttingen, 1907, pg. 108-114.

5) Linguistique historique et linguistique générale, Paris 1921, pg. 191.

6) Kopenhagen, 1928, pg. 249.

7) Vgl. de samenvatting van mijn referaat over dit werk in de Handelingen van het XIIde Nederl. Philologencongres, gehouden te Utrecht 1927.

8) Dit geldt in het algemeen van de bestrijding der zoogenaamde logische taalopvatting; haar tegendeel is evenmin houdbaar.

- 9) Vorlesungen über Syntax, Basel 1920, I, pg. 3 vlgg.
- 10) Principles and Methods in Latin Syntax, New York 1901.
- 11) MUTZBAUER, Die Grundbedeutung des Konjunktiv und Optativs, Leipz. 1908.
LATTMANN, Neue Jahrb. f. Altert. wiss., 23, 529.
DELBRÜCK, Grundriss etc. IV, 346.
- 12) GERCKE-NORDEN, Einleitung in die Altertumswissenschaft, I, 518.
W. WUNDT, Völkerpsychologie, Leipzig 1923, I, 2, 264.
- 13) J. LOCKE, An Essay on human Understanding, III, I, 3, Vgl. ook :
LEIBNIZ, Nouveaux Essais sur l'entendement humain, III, I vlgg.
- 14) BRUGMANN, Die Demonstrativpronomina der idg. Sprachen Lpz. 1904.
DELBRÜCK, Grundriss III, 460 vlgg.
A. MEILLET, Le pronom personnel et des démonstratifs Mém. de la Soc. Ling. de Paris III, 2, pg. 141 (1927).
HJELMSLEV a.w., 324-331.
- 15) JESPERSEN, Philosophy of Grammar, London 1924, p. 87.
WUNDT, Völkerpsychologie, I, 2, 40-58.
- 16) JESPERSEN a.w., 74, 75, 91, 133 vlgg.
- 17) BRUGMANN, Kurze vergl. Grammatik, pg. 557.
- 18) Vgl. mijn Impliciete functies in de taal, Hummelen, Assen 1928, pg. 10.
- 19) In de Hebreeuwsche grammatica speelt dit type een grooten rol bij de benaming der conjugaties.
- 20) Vgl. SONNENSCHNIG, Soul of Grammar, London 1927, en JESPERSEN a.w. 173.
- 21) LINGUA, Een beknopt handboek van algemeene en nederlandsche taalkennis, 1903, pg. 79.
- 22) E. HUSSERL, Die unselbständigen Bedeutungen und die Idee der reinen Grammatik, Logische Untersuchungen I, 294, 1913.
- 23) A. MARTY, Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie, Praag 1908.

24) BRUNOT, *La Pensée et La Langue* is bij mijn weten de eenige nieuwere grammaticus, die een afzonderlijke functie van het onbepaalde als onbepaald maken, of -laten in de taal kent. Liv. V: Indétermination et détermination, Ch. V, pg. 139: Moyens d'indéterminer les noms. Men kan overigens juist bij BRUNOT zien, hoe moeilijk het is, de omkeering te voltrekken, die hij zich voorneemt: in plaats van de orde der taalverschijnselen de orde van het uit te drukkene volgen. Bij moyens d'indéterminer les noms zegt BRUNOT: ils ne sont pas très nombreux. Echter wordt van middelen om *andere* rededeelen onbepaald te maken in het geheel niet gesproken. Dat mogelijke beteekenisverbindingen voorafgaan aan hun voorkomende gevallen in de taal, kan pas blijken, als zij ook eens ontwikkeld werden zonder dat een equivalent in de taal te vinden is. BRUNOT staat halverwege tusschen het empirisme, dat de taalverschijnselen voorop laat gaan en dat bijv. ook door HJELMSLEV gedeeld wordt en een apriorisme als van MARTY en HUSSERL, dat voorgeeft toegang te hebben tot de beteekenissamenhangen, onafhankelijk van hun aanwezigheid in de taal.

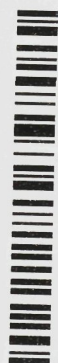
25) Hef 2, pg. 243—260.

D.FOKKINGA, De praedicatieve plaatsing van het adjectief bij Lucianus, Diss. V. U. 1928, pg. 3—19.

Vrije Universiteit

300000003549411

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00354 9411

